

Prvi je list izašao 1850 godine. Za ovaj list: 1852 je-
dan, 1853 dva, 1855 jedan, 1857 dva, 1859 jedan, 1860
jedan, 1860 jedan, 1906 dva, 1907 jedan, 1908 jedan, 1909 dva,
1910 dva, 1913 jedan i 1914 jedan.

U toku vremena prestalo je 14 listova a to: 1870 jedan,
1884 jedan, 1885 jedan, 1891 jedan, 1896 dva, 1907 jedan, 1908
jedan, 1910 dva, 1911 jedan, 1914 tri. Oslobođenje je izdavao
5 listova (4 versa i jedan politički).

Naјviše je listova izlazilo u Сарајеву (12), па у Мо-
стору (4), Брчком (2), Дервенти (1), и Вишњем (1). Овај у Ви-
шњем пренет је доцније у Сарајево.
(Свршиће се)

Ђорђе Пејановић

Књижевни преглед

МОСТАР ЈОВАНА РАДУЛОВИЋА

Две књиге приповедака

»Сумрак на Неретви« — »Гријесн отаца« —
Књижарница »Скерлић«, Београд 1933.

»После рата (светског) књижевни живот у Босни и Хер-
цеговини осетно клоне. Павесни део старијих, понајбољи ли-
саца, умро је за време рата и мало после њега (Р. Радуловић,
И. Кочић, Св. Ђоровић, А. Шантић); а други неки су напу-
стили Босну и живе на другој страни (Ј. Дучић, Т. Алковић,
О. Харић, И. Андрић).

Ову констатацију учинио је г. Др. Владимир Ђорђевић
(»Босна и Херцеговина«) нешто пре 7—8 година. Отприлике
тај исти број година одваја књижевно Данао у »страшном ма-
глашеним« од те констатације угледног књижевног историчара.

И сад је питање: да ли је ово тврђење и данас важе-
ли? Одговор није тако једноставан, ма да се нема много ра-
лога удаљавању од те издавне истине. Разлога тому има ви-
ше, можда социјалне и вероватније, економске природе. Нерет-
кито обзиром на Мостар, некад узор културног просвети-
тва и немарства, данас бедан пример умириса, Ослобођења,
у приредном опадању, сведен на убого ка-
лиско животање, лишен стању ранијих тривалних иста и,
највише време, призрача од Неба. — Мостар није данас
од судбине једног Пераста или Роденбаховог »Мртвог Моста«.

Додуше, његов спољни изглед, дисципловани поглед и недар, ин-
 торесан и сав мамал за око утојеног путника и радозналост
 намерника па ма пога туђег краја, »санкцијав« је и »роман-
 тичан«. Но то, на жалост, нема нека са ритмом и пулоом ње-
 гова унутарњег живота; то нема утицаја на његову природно
 оспретелу нијансу, нити је какав малим његовом уточијском
 културном прегнућу. Био добар привредник или културни
 пенмар, подузетан финансијски дух или вештак на перу. —
 Мостарца данас више није у Мостару. Он је много више у Бе-
 ограду или Загребу, или ма где у свету, јер то безанје у свет
 рада и стварања одговара ономе што г. Др. Торовић вели (у
 поменутој књизи), кад нас уверава да »једна од највећих
 врлина с т р а с и о г и њ у д љ и в о г Мостара и нашега елеме-
 нта у њему је несаломљива воља да се истраје, и да се не клоње».

Сад остаје питање: како је могуће при таквим приликама
 додати неко јаче име нашем југословенском књижевном би-
 лансу? Они који би имали нешто права да кажу по неку у
 том смислу, и не живе у Мостару. Тако је дошла до — »књи-
 ге са два слова».

Песнички или приповедачки Мостар, задњих неколико
 година, задржао се је тек на неколика имена, међу којима г.
 Хамза Хумо предбали солидношћу и утврђеношћу имена.
 Два песника међу најмлађим (Јово Бошковић и Милан Шав-
 тић) остали су у наговештају; првога је, врло младог, отела
 смрт, другог уграбило — новинарство. У последних 6—7
 година књижевне излоге и ступце по часописима заузео је
 Јован Радуловић, који је поред три књиге приповедачке ове го-
 дине огласио себе као занимљивог приповедача, објавивши —
 убрзо једну за другом — две књиге приповедака, чијем при-
 казу и претходи ово мало увода.

Кад се прочитају ове две књиге приповедака («Сумрак на
 Неретви» и »Тријеси столица»), њих равно 13 на броју, читалац
 — нарочито ако је Мостарца, као што је случај са писцем ове
 оцелне — не може да се отради од једног пријатног утиска,
 доминантног кроз већину ових приповедака Јована Радуло-
 вића: оне улазују на један ц е с у м њ и в приповедачки тале-
 нат, много убедљивији и непосреднији по што је у његовим пе-
 смама; затим, начин обухватања људи и њихових људи у об-
 њир фабуне и у архитектуру приповетке знатно отекаче од
 онога начина који је карактерисао негдашњег протагонисту
 приповедачког Мостара, Св. Торовића, или низ његових не-
 вештих грађана; после, нарочита смелост уривања у пен-

ku i stvarne taj tihova i kojime smi dosada imali samo u njihovom «materijeru», no njihovoj duhovnoj plodovitosti, njihovom «auduinarstvu» i no njihovom ljubavno-erotičnom pulsiranju i ravnosti, u (sebroj) varijantama, imali su za njihove muštre i osnovne konverzije i vuste zlate, postava i verzija, rasporede u okruđu romantičnih jezika i neudaljenost. Ali su nam zato ostale skrivene «krivice» i «sifonizacija» istranosti i čudne staromodnosti, njihova desna patrijarhalnosti, uporno pritajenih strasti, «stabilizacija», čulnika i degenerika.

»Jer sve su to s o j e n i b i, stare kuće, kako se to kaže, veli Radulović u jednoj sceni. Oni, u onim kvantama, nekada su u celu druge polovine prošloga veka, na, bez malo sve do naših dana. Za Radulovića ti ljudi «idu snivo, bezvoljno, i kao da polaze uvijek na ponoru, a govore otprilike, široko, slavonski»: «Ja njih celo «život protiče ujednačeno, bez velikih briga i glavobolja; ako se mnogo nema, mnogo bane i ne treba». Ti Mostarici Jovana Radulovića, mudraci ne bez vidovitosti i intuicije, su ljudi naročito gledani. I Radulović je фројдовски диспониран кад вели да је «човек страховито помућена мјешавина од оних многих мрзких нагона које је наслиједио од прошлих покољења». И, ма колико ова «сентенца» била наивна, јер је научена или парадоксална, она се под Radulovića убедљиво испољава у виду покољника који васкрсавају из оних прича. Он уме — свакако не без метимичних почетничких приповедачких спотницања — да слуша и психолошки прати та тика и невидљива, махом драматична збивања код својих тивова; он их осветљаје њиховим ведученим реченицама, њиховим симболично обележеним словима. Поред симболичних приказивања, кроз тивне речи или мрежу бунгала у сну и полуспу, његови тивови, махом животи, болују од приказивања у виду алузија у облику и стрели судбинског. Слови његових аена или људи не симболички произвољно све, већ само најесне елементе скривених мисли сива, као одблеске сенсуалних симбола на јави. Склон сам да верујем да Radulović, млад и импулсиван, није био једноставан научним психо-анализама једног Фројда или Шеринга, Федерна или Јанка. Убедљивије је оно његово некадашње — тек мајка испито наивно — исповедање, кад вели: «Осјећам сам да кроз та збивања гочори крв мојих отаца, успољена, неушана и понекад номућена, и то све самти откровењима који су имала у себи неоготравично и утврђеног, језивог, снородог, али и вечег величанственог тајанства свог и безгранично топлог».

Stalnom analitičara i ljubavnu nitoma, Radulović govore u sve to strazično i muševito, sirove i zadržano on u početku autobiografske pripovetke »Otač« (kaduže u iz svoga života: jednostavno, da dohvati, onko kako umjem...»

Sad kako to u me Radulović? U čemu je ta jednostavnost? Gde je smiraj i analitičkim dispozicijama pripovjedak, a gde feļtonist ili novelist, u maniru »na dohvat«?

Njegova jednostavnost ogleda se u konverzaciji, u narativu njegovih Sušā, Pjeva, Telebala, Obrvapa, Krija i Kreniša stari, ili bože, tako se naslućuje iz onoga što oni kažu«. I ovaj način njihovog slobrabađa putem žive rečidit je u ovim pripovetkama tipično verno; Radulović nije bekao čak ni od besbroja provincializama — ili, tinače, »mostarizama« — koji su naročito nezgodni kad ih preko mere srećamo čak i u verbalizmu pisčevih deskripcija. Kolikograd je to neprijatno, toliko nam je za uvo prijemljivo dužno narječje kojim su obe knjiške pisane. Uostalom, pisac je xteo da bude jednostavan.

Paralitičari, seksualni jalvičari, nevronati ili blesavici, oninuti »zim udcom: desenirisanik, padavničari ili neprebolne derzlije, oni koji su nekad »živnili, seksisavni, čitavle noći provodili u bozumlju, u teraveniši, potkucali se po svejetu«, a svi ti maхом »sojevišā« i izdavnici »starih kuća«, — to je galerija muških tipova Radulovićevih, pored katoličkih oselaka iz vinogradaršve okoline Mostara, maхом zemljom blađoslovenih, ali po porodu ukletih. Galerija nesumnjivo zanimljiva, vrlo zanimljiva u svojim patološkim refleksivima, i sva siva, poput Bančevog »Beznaprednog pirantija« ili zaonjetnih i stravičnih crteža jednog Munka. Utinjalost dramatične akcije i zbivanja u psihološkim skalama tih nevronata uokvirana je u ovim pripovetkama, a naročito u autobiografskim (»Otač« i »Ko se rodi puļetom, umje maġaretom«), u onim koji su više u senkama crteža, nego u jedrim i soćnim bojama akvarela. I linge se to depresivja u štimumu ne oseća tako ubedljivo, u tonu lirizama rezignacije, nio u posmatranju ženskih tipova u kućama ovih sojevišā. Jadne su i čemerne sve te Salka, i ona Mitra Suše i ova brata mu Tome, paralitičara. Tako i ona Stana taida Manojlova, ona zučerija Ana i potkucana

Прилог

Сока. Све су оне нандан мајкама код Боре Станковића, као што су ина других »унашених« и од »нечисте крви«, међу којима је Јаловица Шима, Аника, Нецида-ханума, удовица Стана.

У описивање женне страсти и чулности Радуловић воли да често врати читаоца. Неоспорно је да је он у тим описима сав у замаху једног талента; али је и узор веома близу, у Бори Станковићу. Ево једног примера из приповетке »Међу горје«, код Стана, удовица млада, прижељкује пусто миловање:

»И помисао на другог није је мучила, док јој се није почело јављати жандарм Лука; сусрео је два три пута изван махале, па је меко ословљавао, једном је уштинио, а она га прекорила и није се много бунила. Тих дана је први пут, походи несавиша. Види она како се ноћ на пољу чудно блесало и повија као да је сва у сребрним веловима, простутим по брезама и копћеллама. И спопаде је нека пријатна језа, труди јој се шире.... Заврши главу у сламни јастук и почиње осјећати како јој пламе образи и тијело гори. Савија се у клубко, па се олет испружи, пространа, путена, и не чује како јој шабови на копуљи под наухом пудају. И као узивајући у самој соби, несвијесно, она откри дојку која блесну у спољу мјесечине, пређе руком преко слабина и разгранатих ситурних купова, па се зграби за бедру, пуно једрос«.

Еротско у дескриптивном срећемо код Радуловића, у ове две књиге, на више страница. Оно ће увек бити доминантно у карактеру младог аутора који оперише са чулношћу и »нечистим крвима« својих земљака, плаховитих јужњана, »страчних и ћудљивих«.

Неоспорно је да је галерија Радуловићевих типова проширена и не без своје занимљивости. Она је, први пут после Ђоровића, дошла до свога нарочито диспонуваног посматрача који није без извесних почетничких узлета у психологисање, али је несумњиво добар почетак нажљивог студија људи и карактера у једном крају који је од давнина имао целе »стрије својих »табијата«.

Стога ће и ове две књиге Јована Радуловића представљати, с једне стране, солидан прилог грађи за проучавање карактера и менталитета једног ћудљивог краја, као што, с друге стране, ове две књиге приповедака представљају један замашнији, у знаку успеха обележени прилог живој нашој јој приповетци.

J. Palavestra